

EILIV SKARD

*Demokratiets
vei*

Annet opplag

FORLAGT AV
H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
OSLO 1948

Skard 21/12 1948

To
FRANK N. D. BUCHMAN

the true statesman

4. 6. 1948

Trykt i Spesialtrykk A.s
Oslo 1948

*Demokratiet
og det nye år*

INNHOLD

Demokratiet og det nye år	side 7
Moralsk opprustning — demo- kratiets vei	> 19
Den sanne statsmann	> 39

I.

Nyttårsnettene i krigens tid vil være et uforglemmelig minne for alle oss som opplevde dem, i frihet eller i fangeleir. Vi levde i et mørklagt land. Men når det nye året gikk inn, da tentes et håp som en fakkel: i dette nye året skulle frihetens og fredens time slå og alle våre forventninger gå i oppfyllelse.

For en optimisme! må vi vel si nå etterpå. Men i grunnen er det slik alltid — og fremdeles; hvor mørkt det enn kan se ut — det nye år synes å komme med et håp og med en ny sjanse. Det er godt at det er slik. Det kan bli bruk for håp og tro i året 1948.

Men først gjelder det å se stillingen som den er. Og nyttårsdagen innbyr jo til å ta en oversikt — ikke bare over de tingene som kan fremstilles i tall og statistikk, men våre åndelige ressurser, våre grunnverdier. Det er en vanskelig oppgave, men den er nødvendig — la oss prøve.

Der har vært tider da ordet demokrati ikke hadde noen klang for oss, iallfall ikke noen appellerende og stimulerende klang. Kanskje var det fordi vi festet oss ved visse feil og mangler, og slike kan en saktens finne; mest var det vel fordi demokratiet den gangen var noe like selvfølgelig for oss som det daglige brød, og i vår utakknemlighet takker vi ikke for det som er selvfølgelig. Der kom tider da det ble smått både med friheten og med det daglige brød. Vi lærte å sette pris på demokratiets enkle goder. Og vi forstod verdien av vår demokratiske tradisjon. La oss si et par ord om den.

For endel år siden ble det holdt en internasjonal kongress i en engelsk universitetsby. En av de ting deltagerne beundret, var parkene og plenene: hvordan er det mulig å skape så vakre plener? Svaret var enkelt nok: vi steller og vanner og luker i 3—400 år, så blir de slik. Men sånn er det jo med alle våre kulturgoder. Det kreves et langsiktig arbeid, langvarig opptuktelse. Kultur koster. Også de demokratiske grunnverdier er vunnet gjennom lang kamp og hevdes ved gammel tradisjon.

Vi hadde for en tid siden valg. Et valg i et folkestyrt land er i og for seg en demonstrasjon av høye moralske prinsipper: her møtes mennesker med de mest ulike oppfatninger og interesser, i det samme lokale, for å gi uttrykk for sitt syn, på fredelig vis, ved hjelp av et stykke papir. Et valg er en kamp, men en kamp med faste spilleregler, i kultiverte former. Barbaren bruker helt andre midler til å avgjøre meningsforskjelligheter.

For å nevne et annet punkt: et av de edleste kulturdokumenter på norsk språk er skoleloven. Denne loven som sier at barn skal gå på skole, i mange år, forat de engang skal bli gode borgere, mennesker som vet hva som er rett og vil det som er godt, den loven betyr en veldig seier over den makelige kortsynthet og den naturlige dovenskap som er barbarens sikreste særpreg.

Eller tenk på de lovregler som sikrer individets frihet, som bestemmer at den som anklages, skal ha sin forsvarer, at den som straffes, ikke skal lide uverdig overlast.

Og enda en ting: trass alt fusk og fanteri som kan finnes i vårt samfunn, er det sikkert nok at den statsmann eller journalist som står der som en løgner, han er ferdig, han dømmes av en samstemmig offentlig mening. Men det synet at sannheten har sin egenverdi og må respekteres — bortsett fra om den tjener mine interesser, det betegner et høyt moralsk nivå som det har kostet lang kamp å nå fram til.

II.

Disse verdier har vi. Men de er ikke sikret en gang for alle. De er truet. Det er ikke for sterkt å si at det vesterlandske demokrati er truet.

Det ble sagt noen alvorlige ord om dette i det manifestet som den nordiske arbeiderpartikonferansen i Oslo sendte ut i fjor høst. Atlanterhavserklæringen hadde under krigen lyst opp i mørket med sine

løfter om frihet fra frykt og nød. Men de år som er gått siden krigen sluttet, har ikke brakt menneskeheten nærmere disse mål.

Diktaturet rår i store deler av Europa, og det er på marsj. Andre deler av Europa befinner seg i en tilstand av sult og angst og fortvilelse som er direkte forberedelse for diktaturet. Og de gamle demokratier skjelver i sine grunnvoller, rystes av indre kriser som med uhyggelig klarhet blottstiller demokratiets svakheter.

Vi som vil bevare vårt demokrati, må lære disse svakheter å kjenne. Og la oss nå denne gangen se bort fra ytre vold, krig og atombomber, la oss spørre: hva er det i samfunnslivet som innenfra kan uthule og undergrave et demokrati?

Det må svares: et demokrati står og faller med en rekke moralske faktorer. Det er moralsk svikt som tærer på demokratiet og baner veien for diktaturet.

Det er jo en gammel erfaring at diktaturet forberedes gjennom misnøye, splid og kaos. Men en slik tingenes tilstand kan meget godt skapes midt i et demokrati. Det er vel ikke nødvendig å peke på hvordan et demokrati svekkes ved slikt åpenbart forræderi mot staten som skoft og skattesnyteri. La meg heller få nevne et par andre trekk. Forat et demokrati skal fungere, er det en forutsetning at borgeren, velgeren, får seg forelagt de politiske stridsspørsmål i en så klar og enkel form at han kan ta standpunkt til dem ut fra sin samvittighet og sin sunne fornuft. Derfor er det så forferdelig farlig når løgnen begynner å forvirre den politiske debatt og

tåkelegge kjensgjerningene. Historien viser at slikt gjerne fører til at mange av de beste snur ryggen til statslivet, og at folk som er mindre opplyste, lar seg lokke og narre av de rene folkeforførere. Da Hitlers bander rykket fram og tok makten, da hadde de på forhånd tåkelagt landskapet med frekk løgn.

Et annet punkt må nevnes: når vi leser katastrofalt høye siffer for skilsmitter eller alkoholkonsum, da tenker vi kanskje ikke så meget på at dette har politiske konsekvenser. Men hvis vi minnes hva slags mennesker som alltid har vært diktaturets drabanter, da vil det kanskje bli klarere for oss hva de ødelagte hjem betyr: jeg tenker de stiller en ganske anselig prosent av de asosiale og amoralske, uforpliktete og ansvarsløse individer som melder seg til tjeneste når diktatoren opptrer. Det er ikke i et demokrati en blott og bar privatsak at et hjem går i oppløsning.

Hva er det da som sikrer og garanterer demokratiet? En høy levestandard er ikke i og for seg noen virkelig garanti. Den teknikk som lenge var vår tids stolthet, gir ingen som helst sikkerhet, teknikken tjener diktatoren like villig som den lar seg benytte av demokraten. Kunnskap og opplysning er heller ikke noe annet enn midler, midler som kan brukes både til vondt og godt.

Garantien ligger ikke i noe av dette. Garantien for demokratiet ligger i absolutte moralske normer, forankret i noe som står over menneskets luner og lyster. Det var vel ut fra denne tankegangen William Penn sa de kjente ordene: Mennesket må enten styres av Gud eller de vil bli regjert av tyranner. Det store

fracfall fra demokratiet innledes med det at mennesker velger å la seg lede — ikke av moralske prinsipper, men av selvisk materialisme. Den egoistiske og materialistiske ånd som bevirker skoft og skattesnyteri, som sprenger hjemmene, som løfter alkoholkonsum og skilsmisseprosent, den er demokratiets fiende nr. 1.

III.

Når fremtidens historikere en gang skal skrive om vår tid, da vil de ikke bare fortelle om de to store krigene, men kanskje først og fremst om den idékrig som er vårt århundres egentlige innhold: kampen mellom den demokratiske ånd som er et barn av den kristne tro, og den materialistiske ånd — som marsjerer under mange forskjellige og ofte villedende flagg og faner, men som finner sin mest fortettede form og sitt mest drastiske uttrykk i diktaturene, de totalitære stater.

I en bok som nylig er kommet i norsk oversettelse, er det sagt noen klare og kloke ord om demokratiets vesen og demokratiets fiender. Jeg tenker på den engelske journalist Peter Howards bok «Idéer på marsj». Den materialistiske jeg-vil-ha-mentalitet må nødvendigvis føre til diktatur, den forbereder diktaturet på to veier. Innenfor de demokratiske stater virker materialismen slik at den fremmer make-ligheten, den ansvarsløse egoisme, kravmentaliteten, den skaper ugidelige mennesker som er lite skikket

til å ta opp kampen mot den aggressive grådighet som vi finner i diktaturstatene. Her frambringer nemlig materialismen en helt annen mennesketype: det griske, brutale, hensynsløse maktmenneske som ikke skyr noe middel.

IV.

Skal demokratiene i dag forsvare seg mot de aggressive diktaturer, da må de løse en rekke veldige oppgaver. Oppgavene kan i første omgang synes å være av rent politisk eller økonomisk art. Men i virkeligheten er det problemer av moralsk og åndelig natur det gjelder. Det er viktig at Marshall-planen settes ut i livet, og at Europa får den hjelp det bitterlig trenger for å redde seg ut av nød og kaos. Men den store stat i vest må, dersom hjelpen skal bli effektiv, ha noe mer å eksportere enn dollar, den må samtidig kunne eksportere demokratisk tankegang, demokratisk ideologi, det Europa trenger mer enn noe annet. Det er viktig å få reist et nytt Tyskland, med nye politiske former, men det er enda viktigere å skape en ny ånd, nye idealer som kan prege en generasjon av rådville mennesker. Og denne ånd er vi medansvarlige for. Vi har et demokrati, enda. Vi har ikke borgerkrig. Vi sitter med verdiene. Vi har de gode idéene, men det må bli idéer på marsj — et demokrati på marsj, på offensiven, et demokrati med et budskap og et smittende eksempel — hvis vi ikke bare skal bli sopt med av den aggressive materialismes stormflod.

Et lite folk er avmektig i våpnenes kamp. Men i den idékamp som raser over verden, kan et lite folk med en stor idé være avgjørende. Tenk på Jødeland, tenk på det gamle Hellas, eller tenk på Norge i det 19. århundre! Jødefolket hadde en stor og samlende tro som fikk verdenshistorisk betydning, grekerfolket hadde sin frihetsidé som de ga vesterlandene som en arv og som en oppgave. Bare med et budskap og en tro kan et lite folk greie å prege historien.

Vi har sett hvordan diktaturene fikk mennesker til å marsjere bent mot avgrunnen, for de mest vanvittige idéer. Vi demokrater sitter med alle de riktige og positive idéene, selve de tanker om frihet og brorskap og rett som er grunnlag for den kristne verdens vesterlandske kultur. Disse tankene må uttales klart, de må reises som en fane. Men da må vi først la dem få bestemmende makt over vårt eget liv. Vi trenger alle den dype, daglige forvandling til å bli sanne demokrater. Festningene i idéenes kamp er hjemmene, skolene, bedriftene, rettere sagt: mitt hjem, min skole, min bedrift. Demokratiet er noe som må være i oss og med oss hver dag. For demokrati er ikke bare en statsform, det er en forpliktende livsform.

V.

Det er karakteristisk for demokratiet at det stadig på ny kaller folket, individene, til valg. Men vi skal være klar over at ordet valg ikke bare er et

politisk grunnbegrep, det er et grunnbegrep i all moral: i evnen til å velge mellom godt og vondt ligger menneskets adel og verdighet, her møter vi den vesterlandske kulturs og den kristne tros høye vurdering av individet. Det frie individ velger ikke bare hvert fjerde år, vi velger i dag og alle dager og mange ganger hver dag, og med alle disse små avgjørelser tar vi standpunkt i idéenes krig, enten slik at vi styrker den materialistiske ånd som fører til kaos, eller slik at vi fremmer den ånd som kan løfte folkene opp over den splittende materialisme og føre dem inn på den gode vei — til åndelig renessanse.

Det fortelles at da Churchill etter katastrofen ved Dunkerque samlet sine ministre til rådslagning, var hans første ord et spørsmål: «Hva synes dere om situasjonen?» Der var ingen som følte trang til å uttale seg. Så ga Churchill svaret selv: «Jeg synes situasjonen er stimulerende.»

Hva skal vi si om situasjonen i dag? Den er mørk, somme vil vel si håpløs. Jeg skulle tro det er riktigst å si som Churchill: Situasjonen er stimulerende. Den kaller på alle våre krefter.

Det som har gått for seg ute i verden i de siste ukene, Tsjekkoslovakias tragedie og det som har fulgt etterpå, har forandret hele verdenssituasjonen, som et jordskjelv kan forandre et landskaps karakter. Enda mer har det forandret menneskenes tenkning og innstilling. Et høytstående demokrati er blitt ødelagt for våre øyne. Faren er ganske nær. Alt det vi tror på, synes truet. Og — det som for mange var den aller bitreste oppdagelse: diktaturet er altså overalt det samme. De åtselgribber som nå fra øst flakser inn over det ulykkelige landet, er ikke til å

atskille fra Hitlers germanske rovfugler. Diktatorer har ingen ting de skulle ha sagt hverandre om moral.

Men den nærmeste fare i dag ligger i vår egen lammende angst og motløshet. Det er den første fiende som må overvinnes. Alle vi som i vårt hjerte er ærlige demokrater, må finne vår vei. Vårt demokrati må bli et forpliktende demokrati, et personlig anliggende for oss alle. I mange år har demokratiet kjempet på vikende front. Deri ligger nederlaget. Den første betingelse for seier er at demokratiet atter tilriver seg offensiven. Jeg er viss på at det enda kan skje.

Det er tre punkter vi må samle oss om. Vi må kjenne situasjonen slik at vi virkelig skjønner hva det er som foregår — kampens egentlige innhold; det blir et hovedpunkt i hva jeg har å si. Vi må finne et program for gjenreisning, en plan som er på høyde med problemet. Og hver enkelt må finne sin plass.

I.

Situasjonen i dag kan karakteriseres i få ord. Tre år etter den krig som skulle avskaffe alt diktatur, er Europa atter valplass for en verdenskamp — mellom demokrati og diktatur. Og det er diktaturet som går på, som marsjerer fram på bred front. Demokratiene kjemper med ryggen mot veggen, lammet av indre splittelse. Og så har vi i midten hungerstatene, hvor diktaturet med alle midler prøver å øke forvirringen, fyre opp under alle misnøyets kjeler, sabo-

tere Marshallplanen — enda det må være klart for hvert tenkende menneske at en slik politikk bare kan bety sultedøden for millioner av mennesker i Mellom-Europa.

Diktaturet arbeider diplomatisk. Og det arbeider militært. Men den farligste virksomhet er den «ideologiske». Samtidig med at vi her er samlet, en fredelig kveldsstund i et fredelig land, holdes det møter andre steder, hvor en bestemt minoritet med liden-skap, fanatisme og dyktighet agiterer for idéer og mål som bare kan realiseres ved hjelp av borgerkrig og femtekolonner, og som bare kan resultere i det som vi kjenner så godt: sensur og tortur, krig og kaos, gasskamre og konsentrasjonsleirer — og et helvete på jorden.

De skjulte fiender er de lumskeste, de hemmelige våpen er de farligste. En gang først i mellomkrigs-tiden ble det i Tyskland oppdaget en illegal gruppe som arbeidet for å omstyrte Weimar-republikken. Deres håndbok, som ble funnet, var et ganske in-teressant dokument. Dens første paragraf ga anvis-ning for arbeidet med å undergrave folkets moral og særlig få ungdommen til å samle sin interesse om det seksuelle: da blir de ufarlige motstandere, et lett bytte for pågående propaganda. Det er fortalt meg at tyskerne, da de dro inn i Polen, hadde med seg lassevis av pornografisk litteratur, og at japanerne brukte samme edle våpen i China. De andre punktene i håndboken viste i samme retning: det gjelder å så splid, skape misnøye, hat og kaos. Jeg vil gjerne få gjøre den bemerkning at jeg ikke aner om denne

håndboken — og denne gruppen — var kommunistisk eller nazistisk, jeg tenker for resten det kan være vanskelig å avgjøre.

Vi skulle i 1948 ha den fordelene at vi har sett disse metodene en gang før — i 1930-årene. Vi skulle vite hva det betyr når f. eks. løgnpropagandaen spiller opp med alle sine trompeter. Men her må vi gjøre en liten digresjon. La oss stille det spørsmål: hva var det som gjorde at vi ikke forstod den gangen, i tiden før 1939?

En av grunnene var at vi ikke *ville* forstå. Gjennom hundre år og mer hadde vi lullet oss inn i en naiv, ureflektert framskrittstro. Vi trodde at når vi bare fikk bedre maskiner, bedre aviser og mer opplysning, da skulle også menneskene bli bedre og snillere — av seg selv. Da skulle rettsstaten og humaniteten og alt sammen komme — av seg selv. Vi trodde virkelig at vi fikk demokratiet gratis — den vanskeligste og mest krevende av alle statsformer!

Vi nektet å anerkjenne det ondes makt i verden. Carlyle sa en gang til sin tids framskrittstroende: Dere er ikke realister, dere innser ikke hvilken rolle djevelen spiller i verden. Vi ville ikke tro det vi hørte om tortur og gasskamre i andre land; og da vi til slutt måtte tro det, ville vi iallfall ikke tro at slikt kunne hende hos oss.

Vi hadde glemt at retten og friheten og demokratiet i første rekke forutsetter en fast moral, moralske mennesker. Mer eller mindre bevisst resonnererte vi ut fra en rent økonomisk vurdering av tingene: det som avgjør, er ytre, upersonlige, økonomiske faktorer. Jeg

håper inderlig det er gått opp for oss alle sammen at det synet har spilt dundrende fallitt. Det er et falsk syn: alle må, i denne ideologienes tid, ha innsett at idéer har noe å si i historien, og alle må også, dersom de med åpne øyne har opplevd de siste års hendelser, ha fattet at personligheten betyr noe, til godt og til vondt. Hvor er f. eks. de materielle faktorer som kan forklare et fenomen som vår hjemmefront? Hvor skulle vi ha stått i dag dersom det *ikke* hadde vært slik at ånd og idé og personlighet spiller en rolle? Et gjennomført økonomisk historiesyn er drepande for ansvarsfølelsen, og dermed en fare for demokratiet. For demokratiet må betone menneskets innsats og menneskets ansvar.

Det er ganske interessant å se hvor sterkt ledende statsmenn i de senere år har framhevet et slikt syn — til dels i strid med den «materialistiske» historieoppfatning de tidligere har hyllet. Demokratiet står og faller med individenes moral; demokratiets gjenreisning betyr moralsk gjenreisning; den faretruende spenning mellom nasjonene har sine årsaker nettopp på det moralske felt. Årsakene heter maktbegjær og materialisme.

Og med slike ord har vi med en gang nevnt det som er selve livsnerven i de totalitære stater, diktaturstatene. Her er maktbegjæret og den materialistiske livsinnstilling organisert, i kommunisme, fascisme, nazisme, de ideologier som i den siste mannsalder er blitt menneskehetens forbannelse, med sin forakt for menneskeverdet og sin fornektelse av alle moralske absolutter.

Det er to slags materialisme. Det er den som sier: jeg vil ha, og den som sier: jeg vil ta. Den første viser seg gjerne som politisk konservatisme, den andre kan opptre som politisk radikalisme. Av og til kan den ene slå den annen ned, og så bytter de roller. Men det er ingen stor forandring som skjer med det. Hunden som vil ha beinet, og hunden som vil ta beinet, er begge representanter for voldsmentaliteten, den materialistiske livsinnstilling, som danner den absolutte motsetning til den demokratiske tankegang.

II.

Vi demokrater forstår vel noe mer enn før. Men vi har svært vanskelig for å handle.

Det er typisk hva en norsk vitenskapsmann fortalte meg fra et universitet i Amerika, hvor han hadde oppholdt seg en tid. Den store masse av studenter hadde ingen interesse for politiske spørsmål: de var «demokrater», men deres demokratiske meninger utløste ingen handling. Politisk virksomme var to små grupper, to bestemte minoriteter, en fascistisk og en kommunistisk, altså grupper som tross all innbyrdes fiendskap kunne møtes i sitt oppriktige hat til det vesterlandske demokrati og dets idealer.

Hvor ligger grunnen til demokratiets svakhet? Det er kanskje bedre å ta saken fra den andre siden og spørre: hvori ligger de bestemte minoriteters styrke?

De små, bestemte gruppers styrke ligger i det at de har en kort og klar trosbekjennelse, en samlende ideologi. Folkenes skjebne og historiens forløp har stadig vært avgjort av små grupper med en sterk tro.

Albert Einstein skrev for noen måneder siden et par artikler, hvor han uttalte at demokratiene mangler den religiøse tro som ligger bak «ideologiene». Det er rett at kommunisme, fascisme og nazisme nettopp er religionssurrogater. Men da må det også være klart at en forutsetning for dem er den avkristning, sekularisering, som Europa har opplevd i de siste hundre år. Vi ser det best i Tyskland, hvor den religionsfiendske propaganda i Marx', Häckels og Nietzsches skrifter hadde nådd så vidt ut og trengt så dypt ned. Det skaptes et tomrom i menneskenes sinn, og her, i det ideologiske *vacuum*, holdt avgudene sitt inntog. Menneskets dype trang til religion fant avløp i dyrkelsen av et mindreverdige umenneske. Hitler kjente sitt folk, først og fremst dets svakheter. Han kjente dem, alle de brautende og usikre, de misfornøyde og kompleksredne, de brutale og sentimentale, romantikerne og dagdrømmerne, og han ga dem slagord — en ideologi.

En ideologi pleier å bygge på et tankesystem, en filosofi. Men sin styrke har den i at den kan uttrykkes i korte, fyndige setninger og slagord som kan tale til lidenskapene, som kan fenge de store masser og få millionene til å marsjere — slik som en kunne se det med uhyggelig klarhet på de store festdager i Roma eller i Berlin under Mussolini og Hitler. Enda den enkelte her var nedverdige til et nummer, hadde han likevel en begeistrende følelse av å få være med på noe

stort, gå inn i en stor plan. Og det er nå engang et behov hos oss mennesker.

En ideologi som nazismen var en form for religion. Den hadde makt til å besette mennesker. Selvfølgelig må en slik ideologi være totalitær, kreve menneskets udelte loyalitet. Nazismen måtte ganske logisk bekjempe og søke å utrydde kristendommen, Hitler kunne ikke bruke undersåtter som i sin samvittighet var bundet av Gud, altså av en fremmed makt. Nazismen måtte fornekte de absolutte rettsbegreper til like med sannheten og friheten og menneskeverdet. Her er det en sammenheng: historien synes å vise at krigen mot Gud før eller senere ender i fornektelsen av menneskets verdighet.

En satanisk religionsform . . . Mazaryks tragiske død minte oss om noen ord som står i det nye testamente: Åndens frukter er kjærlighet, glede, fred. Skulle vi nevne den totalitære ånds frukter i de siste årtier, da måtte vi bruke ord som hat, hevn, fanatisme og krig mot Gud og mennesker.

III.

Hva har demokratiet å stille opp mot de totalitære ideologier? Finnes det noen samlende demokratisk ideologi?

Det er blitt meg fortalt at en mann fra Central-Europa, som hadde vært en tid i Norden, ved sin avreise uttalte omtrent følgende: Dere har en behagelig statsform som kalles demokrati. Dere vet alle sammen

en hel del ting som dere *ikke* vil. Dere vil ikke ha krig, ikke diktatur, ikke for streng rasjonering og ikke for høye skatter. Men hva dere positivt *vil*, hva deres ungdom skal sette alt inn for, det aner dere ikke. Det visste Hitler. Det var et djevlesk mål han satte opp for sitt folk. Men det var et mål. Og uten et mål er et folk svakt. «Uten syner blir folket vilt», står det et sted i det gamle testamente. Det er en illusjon fra en svunnen fredstid at mennesker og nasjoner kan leve uten et samlende livssyn.

Det er relativt behagelig å leve i vårt norske demokrati. Det er behagelig å slippe å bli arrestert eller torturert, å kunne si hva en vil og kritisere regjeringen og for øvrig alt mellom himmel og jord. Men det er en feil å tro at disse behageligheter i og for seg er nok til å skape et sant demokrati. Det vi kaller demokrati, er ofte ikke noe annet enn en slapp, dannet egoisme.

Virkelig demokrati er ikke «naturlig» på den måten at det uten videre svarer med vår «natur». Det er vår natur bl. a. å kreve, hevde seg, være selvisk og egenkjærlig. Demokrati vil si at vi skal dele med andre, være ærlige til bunns, være saklige selv når det går ut over våre egne interesser.

Ord som plikt og moral er grunnleggende for demokratiet. Og her gjelder det en moral som er absolutt. Når det stundom klages over de «snevre, absolutte moralnormer», da er dertil bare å si at den tankegang er helt konsekvent dersom det er diktaturets sak en vil fremme: diktatoren er i høy grad interessert i at moralbegrepene blir relative; den

sterke mann, tyrannen, har bruk for en moralsk glideskala som gir ham anledning til å sette makten i rettens sted. Hvis moralnormene er blitt relative — da ve de svake! For bare å ta et enkelt punkt: enten er menneskeverdet noe absolutt, eller så er vi inne på den moralske glideskala som fører ned til det stadium der mennesket brukes til medisinsk forsøksdyr og de svake og gamle likvideres ut fra praktiske statshensyn. Det siste er for øvrig en tanke som ikke ble oppfunnet av nazistene, den er dessverre et barn av moralsk fargeblind liberalisme på 1800-tallet.

Demokratiets moral er personlig forpliktende moral. Demokrati er ikke bare en statsform, men en livsform, og den kan bare realiseres av individer. Et demokratisk sinnelag må få sine konkrete, praktiske utslag — i mitt arbeidstempo og i mine livsvaner, i mitt forhold til penger og i mitt forhold til medmennesker. Vi oppdrar og påvirker menneskene omkring oss, enten vi vil eller ei; men *hva* oppdrar jeg mennesker til? Skaper jeg glade og åpne demokratiske ansvarsmennesker — eller er jeg selv en tyranntype som rundt om meg skaper slike mennesker som i grunnen bare passer inn i et diktatur, hvor en kryper for sine overordnede og hundser sine underordnede? En av de største hindringer for tillit mellom folkene er det hemmelige diplomati: hvor stor plass har det hemmelige diplomati i min egen livsførsel? En grunnbetingelse for demokrati er samarbeid: skaper jeg en ånd av tillitsfullt samarbeid omkring meg? Rettsoppgjøret har med forferdende klarhet vist hvordan misfornøyde og asosiale mennesker skaper grobunn for

krig og diktatur: hvordan er det med meg selv? skaper jeg omkring meg et varmt og inkluderende fellesskap som kan hindre at mennesker atter lar seg innfange og villedes av vanvittige ideologier?

Den virkelige demokrat må være i stand til å omvende mennesker til demokratiet. Prøven på min egen livskvalitet er — om den smitter andre, vinner andre.

Den egentlige kamplinje i idéenes krig i dag går ikke mellom radikale og konservative, eller mellom arbeidere og arbeidsgivere, ikke engang mellom øst og vest, Sovjet og U.S.A. Den går gjennom oss enkelte mennesker. Vi befinner oss i en daglig valgsituasjon: på hvilken side står jeg i dag, i idéenes totalitære krig?

Med saklighet, enighet og samarbeid bygges demokratiet opp. Det brytes ned der hvor det skapes hat og krav og misnøye, moralsk kaos og ødelagte hjem: *der* skapes en moralsk femtekolonne for fienden, der bygges bunkers for diktaturet. Moralsk kaos er diktaturets beste innfallsport.

Der sitter i dag fiender utenfor vårt lands grenser og tar mål av oss, regner ut om det lønner seg å angripe oss. Og der går omkring iblant oss folk som planlegger et diktatur, de studerer våre svake sider, velger sitt angrepspunkt. Disse våre fiender vet — hva mange «demokrater» ikke vet — at det som avgjør en nasjons skjebne i siste omgang er dens moralske standard.

IV.

Vi har alle i friskt minne statsminister Gerhard-sens tale i Fredrikstad. Samtidig som den ga svar på de store spørsmål som vi ventet svar på, stilte den en klar utfordring til den enkelte demokratiske borger. Vi skal bekjempe kommunismens innflytelse — men ikke med makt, ikke med deres egne våpen. Hvilke våpen har da den demokratiske borger? For det tør være klart at i en kamp kreves våpen — av det ene eller av det andre slag.

La meg fortelle en historie — slik som den er blitt meg fortalt. Det kom i fjor noen tyskere til Sverige, de skulle lære det svenske demokrati å kjenne, og så skulle de bringe demokratisk tankegang tilbake til sitt hjemland. Alt syntes å gå godt; tyskerne likte seg: en spiser godt i Sverige, slipper å bli arrestert osv. De hadde intet å innvende mot demokratiet. Det leie var bare at de ikke viste noen som helst lyst til å reise hjem og arbeide for demokratiet. De hadde lært noe om demokrati, den behagelige siden av saken. Men at demokrati betyr krav, hadde de ikke lært.

En slik «demokratisk» innstilling kan ikke seire over nazisme eller kommunisme.

Men det var i fjor sommer noen tyskere som reiste i en annen retning. Omtrent 150 tyskere, menn og kvinner i ledende stillinger, for en stor del folk fra motstandsbevegelsen, folk som hadde sittet i Hitlers fengsler, reiste til verdenskonferansen for Moralsk Opprustning i Caux-sur-Montreux i Sveits. Også i Sveits spiser en godt, uendelig meget bedre

enn i Tyskland. Likevel reiste de hjem igjen, til hungerrasjonene og de bombede byene, reiste med en lidenskap — for å gi sitt folk noe nytt, det kristne demokratiske ideologi.

Faktisk har jeg, i det jeg hittil har sagt, talt ut fra grunntankene i den demokratiske ideologi som Moralsk Opprustning i disse årene har arbeidet seg fram til, ved tenkning og ved erfaring. Det er tanker som har stått sin praktiske prøve og som etter hvert begynner å bli manges eie. Men tankene og idéene er ikke hovedsaken. Når jeg våger å mene at Moralsk Opprustning betegner ikke noe mindre enn demokratiets vei i dag, da er det fordi jeg her ikke bare ser en rekke gode idéer, men *idéer på marsj*: idéer om fellesskap båret fram av mennesker som selv lever i et fellesskap som opphever politiske og sosiale og rase-messige skranker. En armé på marsj, en styrke som står til enhver sann demokratisk statsmanns rådighet — det er det og ikke noe annet vi ønsker å være. Jeg tror at Moralsk Opprustning er svaret på de oppløsende ideologier og på selve tidens bunnløse moralske nød og politiske forvirring.

Det er sterke ord, men jeg tror de kan forsvares. Det hender at en motstander ser klarere enn en sympatisør; la oss høre en motstanders ord. I krigens siste måneder, da de tyske tropper i hast måtte trekke seg ut av Frankrike, ble der i et forlatt tysk stabsskontor funnet et hemmelig skrift, en Gestapo-rapport om «Die Oxfordgruppenbewegung», som ga nazistiske embetsmenn rettledning om hva de skulle mene om Moralsk Opprustning. Boken er preget av

tysk grundighet — og av et brennende hat. Den skildrer hvordan Dr. Frank Buchman i årene mellom de to verdenskriger trenet en hær av aktive kristne rundt om i mange land — og hvordan han så like før den annen verdenskrig slynget ut slagordet «Moralsk Opprustning» for å mobilisere til kamp for det kristne demokrati mot de totalitære stater. Moralsk Opprustning fremstilles som den nazistiske stats farlige fiende.

En kan ikke ved lesningen av dette merkelige skrift unngå å stille seg det spørsmål: hvorfor hadde nazistene slik en frykt for makten i Moralsk Opprustning? Svaret kan ikke være tvilsomt. De møtte her noe som de visste å vurdere: en bestemt minoritet med en ideologi, med en plan og en lidenskap. Og kanskje de tross alt hadde en viss følelse av at denne minoritet gjennom det kristne fellesskap hadde en sterkere solidaritet enn de selv.

Svaret til kommunismen er ikke politiske maktforanstaltninger, en idé kan ikke beseires med vold. Ingen kan i lengden seire uten at han har moralsk rett til å seire, fordi han har en høyere ideologi og et riktigere svar. Det var denne ideologi og dette svar mange mennesker fant i Caux — fra ledende statsmenn til vanlige hverdagsmennesker.

Jeg så svaret i større perspektiv da jeg for et par måneder siden besøkte verdenskonferansen for Moralsk Opprustning i Richmond i Virginia. Det var arbeidere fra de engelske og skotske kullgruver, som kunne fortelle om hvordan den nye samarbeidets ånd som Moralsk Opprustning hadde ført med seg, i gruve

etter gruve hadde løftet produksjonen; det er ikke å undres at formannen i den amerikanske senatskomité, Mundt-komitéen, som besøkte Europa i fjor sommer, kunne tale om en stråle av håp i et ellers trøstesløst Europa. Der stod en representant for den franske kapital og storindustri sammen med formannen i den franske sosialistiske kvinnelige: sammen hadde de gått inn for å skape samarbeid i fransk industri i stedet for klassekamp; man ante en ny enhet og et nytt lederskap — i et lenge splittet og høvdingløst land. Og det var tegn som tydet på at noe nytt vokser fram i Tyskland: tyskere som hadde vært i Caux, hadde i fellesskap skrevet en liten innføring i demokratisk tankegang, praktisk, enkel og ufilosofisk. For første gang på lange tider et positivt tysk initiativ! En gave fra Sverige gjorde det mulig å sende boken ut i et millionopplag — som en hilsen og med et håp til Tysklands bombede byer: «Alt kan bli annerledes» er bokens siste, fortrøstningsfulle ord.

Og jeg måtte tenke: et sterkt England, et enig Frankrike, et demokratisk Tyskland — det ville si at friheten og freden er sikret. Jeg forstår godt admiral Byrds ord i en radiotale nå nylig: denne bevegelse er en tvingende nødvendighet så sant freden og friheten skal reddes.

Vi vet lite om hvordan verden skal komme til å se ut i de år som kommer. Vi vet at det gamle faller. Vi håper at framtidens statsform må bli demokratiet, mange vil si: et sosialistisk demokrati. Men sikkert er det at intet av varig verdi kan reises uten at vi

atter lærer å ha respekt for menneskeverd og vilje til samarbeid. I slike enkle, moralske prinsipper ligger demokratiets «ideologi».

V.

For en tid siden talte jeg med en mann som sa han nesten ønsket seg tilbake til krigens år. Det var lettere å leve den gangen. Krigen gjorde tingene så enkle og klare.

Hva er det rette svar på slik tale? Svaret er: Høystårede! vi *lever* i krig. Idéenes krig er krig god nok; den kan f. eks. føre til at en stat utslettes.

En krig karakteriseres ved det at en stundom seirer og stundom lider nederlag. Jeg tenker der kan fortelles litt om nederlag i disse dager. På en stor bedrift skal det velges styre. Det solide flertall av demokrater går på fest; folk som vil ødelegge demokratiet, tar makten. Er ikke slikt nederlag? Er ikke slikt krig?

Men la gå, la oss tenke litt på krigens år! Hva var det vi gjorde den gangen? For det første var vi enige om en stor idé. For det andre hadde vi lidenskapen, og for det tredje hadde vi planen. Læreren på kateteret visste at han måtte bruke hver dag og hver time for å gi barna motstandskraft, fedrelandskjærlighet, demokratisk sinnelag: det må gjøres i dag, i morgen er jeg kanskje arrestert! Hva gjorde idrettsmennene? De bygde en enhet i norsk idrett som vi alle dager skal takke dem for. Og mange, mange andre brukte tiden til å skape samarbeid og samhold — stundom så dypt-

gående at det består fremdeles. Det er nettopp slike ting vi skal gjøre i dag.

Diktatorenes framgang beror ikke bare på deres oppreklamerte dyktighet. Den beror på demokratenes slapphet. Og den må det bli slutt med. En ting må vi tilrive oss: initiativet. Demokratiet må komme over på offensiven; det må bli slik over hele verden. Og da må noen begynne. Vi her i Norge har den lykke at vi ikke er splittet av dype nasjonale motsetninger, og vi har en regjering av menn med et ærlig demokratisk sinnelag. Et folk må begynne og gi det smittende eksempel. Hvorfor ikke vårt folk? hvorfor ikke jeg selv?

Demokratiske statsmenn har ofte hatt en viss frykt for å kreve for meget av sine folk, legge byrder på dem. Jeg vil gjerne få lov å si — og la det i all ærbødighet være et råd til våre styrende: historien lærer at den største statsmann er den som viser sitt folk et mål så stort at han kan kreve de største offer. Jeg tror den mann som er vår statsminister i dag, nettopp på det grunnlag har sjansen til å bli en statsmann av det store format. Og jeg er viss på at det er den moralske appell som i dag vil være den mest effektive.

Jeg sa til å begynne med at angsten er den største og nærmeste fare. Den må overvinnes. Hvordan det er mulig, kan jeg ikke gå inn på her; det ville føre over i et annet og mer personlig spor. Men så meget kan sies: den som i dag bare vil være tilskuer, han er hjelpeløst utlevert til sin angst; vi kommer aldri ut av den lammende fryktinnstilling før vi går inn i en plan

og en oppgave som fyller oss og forplikter oss. Og bare på den måten kan vi komme til å utrette noe. Uforpliktende idéer har aldri kunnet skape historie, den uforpliktete akademiske tilskuer utretter ikke noen ting. Det gjør bare det menneske som bryter alle broer, som forplikter seg til og identifiserer seg med det største han har sett. Det er ikke lett for oss avveiende og reflekterende akademikere. Men det er rett og nødvendig; jeg har for min egen del ikke noe høyere ønske. For en idé som forplikter mennesker, er verdens største kraft. En minoritet av kompromissløse mennesker kan forandre historiens løp.

Den sanne statsmann

I.

En dyp indre splid karakteriserer det siste århundres historie.

På den ene side ser vi hvordan arbeidet for opplysning, humanitet, sosial rettferdighet er gått fram: det er skapt bedre skoler og bedre boliger, bedre kår for barna og de gamle, de syke og svake og undertrykte, gammel urett er bøtt, hele klasser er løftet opp i lyset. Mange krefter har arbeidet sammen her; men ser vi det hele i stort perspektiv, kan der neppe være tvil om hva som er det sentrale: den kristne arv, den kristne menneskevurdering er blitt omsatt i praksis, varmen fra den kristne tro har virket i samfunnets liv som et smeltende og drivende vårvær.

Men på den andre siden har i disse hundre år sterke krefter arbeidet energisk for å bryte ned den kristne tradisjon: det var Marx' militante materialisme, Häckels vulgær-monisme, Nietzsches overmenneskefi-

losofi. Disse krefter lå innbyrdes til dels i bitter strid. Men sammen la de alt til rette for de gudløse ideologiers storangrep.

Tross alle sine feil og ufullkommenheter er demokratiet et barn av den kristne ånd; dets høye vurdering av individet har sin faste grunn i troen på at mennesket er skapt i Guds bilde, og det demokratiske krav om at vi skal samarbeide, henger sammen med den tanken at vi mennesker er brødre. Like visst er det at ideologiene, kommunisme, fascisme og nazisme, er uttrykk for åndsretninger som setter tingene over mennesket, for den materialisme som betyr kamp mot Gud, nedverdiggelse av individet, fornektelse av de moralske absolutter og i dag — i atombombens tidsalder — faren for den totale utslettelse.

Verden sukker etter frihet og fred. Men der er ikke forutsetninger for fred og frihet hvis ikke menneskeheten kan beseire maktlystens og materialismens demoner. Vi må snu strømmen. Det er i dag den høyeste oppgave. Oppgaven for den sanne statsmann.

II.

De store ideologier er karakteristiske for vår tid. De har omskapt Europa, de har løst hele nasjoner ut av det vesterlandske kulturfellesskap. De har fenget massene med en glød som synes lånt fra de religioner de har bekjempet eller utryddet. De har engasjert menneskene i store planer, bundet dem under en abso-

lutt autoritet, fylt dem med kollektiv lidenskap. Hvor ideologiene får makt, der drønner snart jorden under millioner på marsj — mot den totalitære krig. For kampen mellom diktatur og demokrati kjenner ingen våpenstillstand.

Svært mange demokrater lever enda, i sine tanker, i en forgangen tid, som ikke var preget av ideologier, men av interessante, uforpliktende, individuelle «synspunkter». For å lære sin tid å kjenne burde de lese Kalinins taler om «kommunistisk oppdragelse». Her understrekes gang på gang at den kommunistiske ideologi ikke er noe som bare skal læres, den må først og fremst leves. Alle livsområder må innvinnes og erobres. Faget må erobres, kommunisten må være en dyktig fagmann; privatlivet må erobres, intet er likegyldig, intet er «adiafora». En far i nabolaget mishandler sitt barn, en kvinne i min krets skiller seg fra sin mann — en «privat sak»? Ingenlunde! Intet er mer motbydelig enn denne borgerlige atskillelse mellom teori og praksis! Alle problemer må løses i samsvare med det kommunistiske grunnsyn, som skal gjenomtrengte og prege hele livet.

Hvor finnes de demokrater som er villige til å la hele sitt liv, sitt fag, sitt privatliv, *alt*, preges og bestemmes av demokratiets idé? Hvor finner demokratiet en lidenskap — en lidenskap av høyere art? en forpliktende autoritet — men av indre art? et sterkt fellesskap — men av åndelig art? Hvor har vi den demokratiets ideologi som kan gi seier over de destruktive ideologier og føre menneskeheten til en åndelig renessanse?

III.

En mann som i disse dager fyller 70 år, har talt så enkelt og sant som ingen annen i vår tid om den gode vei til åndelig renessanse. Men først og fremst har han gjort disse enkle tanker levende og virksomme i menneskers liv. Han har vist at det ikke fører noen vei *tilbake* til de uforpliktende synspunkters tid. Derimot fører det en vei *fram* til fred og frihet gjennom offer og forpliktelse.

En av Frank Buchmans nærmeste medarbeidere, Peter Howard, har sagt: Det er to slags menneskelig storhet. Tidens menn er kort og godt uttrykk for den tid de lever i, det er tiden som har skapt dem. Fremtidens menn skaper selv den tid som kommende slekter skal leve i. Frank Buchman hører til fremtidens menn.

Årene mellom de to verdenskriger vil ikke komme til å stå for ettertiden som en lykkelig tid, og enda mindre som en stor tid. Destruktive ideologier arbeidet målbevisst, mens demokratiene var preget av rådløshet. En tid levde vi på illusjoner om fred og velstand; da så skuffelsene kom, levde vi videre på mangfoldige surrogater; sjelden har vel menneskene vekslet avguder så raskt og dyrket dem så tankeløst og fanatisk.

Frank Buchman hadde tilegnet seg et realistisk, dypt kristent menneskesyn: menneskets avgjørende behov er å forvandles. En personlig opplevelse hadde lært ham at menneskets sinn kan forvandles. Og siden han i 1921 hadde gitt opp stilling og ytre sikkerhet, har han satt alt inn på å bringe denne forvandling til menneskene og verden.

Han visste at hverken den uforpliktende individualisme eller diktaturets massive kollektivismen førte fram. Frihet og autoritet må forenes, men de kan bare forenes når mennesket innordner seg under Guds ledelse. Det dype og frie fellesskap oppstår der hvor mennesker lytter til Guds tale. Slik skapes det sanne demokrati, det inspirerte, gudledede demokrati.

«Vi må forvandles og forenes — og kjempe». Han samlet mennesker, trenet dem, lærte dem å lytte til Gud, lærte dem å tenke stort — og stadig større. Det ble skapt et arbeidslag som omspente verden, ikke en forening som samler til seg selv, ikke en organisasjon som konkurrerer med andre organisasjoner og har anseelse og innflytelse å ta vare på, men et arbeidslag av mennesker med en stor visjon som knyttet dem sammen og gjorde dem til Guds glade herolder.

Han siktet på noe mer enn en veksel. En veksel som skal kunne gi svar på tidens kolossale nød, må ha dimensjoner som en revolusjon. Og målet er en renessanse av hele vår kultur.

IV.

En verdenshær var skapt. I 1938, da de totalitære makter øyensynlig samlet seg til det avgjørende slag, og vestens demokratier begynte å forberede sin militære opprustning, lanserte Frank Buchman slagordet «Moralisk Opprustning». Det kom snart til å betegne både det verdensomspennende arbeid, arbeidslaget og den ideologi som etter hvert vokste fram. Ver-

denskrisen er i sitt vesen en moralsk krise, hadde han sagt. Det nasjonene trenger, er en moralsk opprustning. Det vil si: vi må vende tilbake til de enkle sannheter som mange av oss har lært på mors fang — Bergprekenens absolutte krav.

De totalitære staters ideologier grunner seg på et eller annet «filosofisk» verk. Den kristne ideologi, som — så sant den kristne sivilisasjon skal komme til å bestå — skal erstatte og beseire Hitlers og Stalins, den er blitt til på en helt annen måte. Den er ikke skapt ved en professors skrivebord. Den er blitt utformet i praksis. Det er enkle og innlysende erfarings-sannheter om hvordan mennesker skal leve sammen; det er det nye testamentes tanker omsatt i praksis og uttalt i tidens språk. Stadig gjentas tre punkter: sunne hjem — samarbeid i arbeidslivet — enhet i nasjonen. Enkelt, utillatelig enkelt! roper den falske intellektualisme. Men de grunnleggende sannheter er enkle — «allt det stora är enkelt, ett barn kan fatta dess mening». De viktigste sannheter *må* være enkle forat alle kan forstå og praktisere dem, slik at de kan verifiseres. Innviklete, utspekulerte teorier setter ikke viljen i sving; men de enkle prinsippers klare appell *må* vi enten si ja eller nei til. Sunne hjem — det er et enkelt krav, men det engasjerer hele menneskets vesen, og hvis kravet leves ut, vil det få følger langt utenfor den private sfære, det vil virke ut i arbeidslivet, i samfunnslivet. Vi har hørt om merkelige ting som er skjedd i Englands gruver, men starten var enkle moralske beslutninger i menneskers liv: hjem som ble gjenreist, strid som ble bilagt, samarbeid som ble

startet. Vi trenger enkel, men riktig teori. Og erfaring har vist at hvor mennesker er villige til å ta de moralske absolutter som noe forpliktende, der skapes en ånd som kan overvinne både den grådige krevende og den selvisk besittende materialisme.

Hva er drivkraften i arbeidet? Hemmeligheten er at mennesker forvandles, slik at alt kan bli nytt. Men det vil si: at det skjer mirakler. Og mirakler kan bare skje der Gud griper inn. Moralsk Opprustning vil skape et grunnlag for samarbeid mellom alle mennesker som anerkjenner absolutte moralske krav. Men hjerteslaget i det hele er den store og for oss alle tilgjengelige sannhet om Guds forvandlende kraft i menneskers liv. Svaret, veien, løsningen heter forvandling. Vi trenger å forvandles for å bli sanne demokrater. Og med forvandling begynner renessansen for vår kultur.

V.

Og dermed er vi tilbake til den store oppgave. Oppgaven for den sanne statsmann.

Hvem var den sanne statsmann i det gamle Aten? En uanselig mann som gikk omkring i gatene og talte med folk. Det Sokrates ville, var å gjenreise Aten. Og han visste, det som så mange politikere ikke visste, at veien gikk gjennom en moralsk gjenreisning. Han skapte de nødvendige forutsetninger for en politisk gjenreisning. Han oppdro nye ledere. Han var framtidens mann. Han var den sanne statsmann i Aten.

Slik er det i alle tider og i alle land. De sanne patrioter og de sanne statsmenn er de menn og kvinner som tjener sitt folks dypeste behov. Slik er det også i dag. Vi har nok av planer. Men det er overalt i verden en skrikende nød på mennesker som uselvvisk vil gå inn i den høyeste plan og ta alle omkostningene, som vil la seg forvandle og lede og bruke av Gud.

Det holder i dag på å vokse fram et nytt lederskap i mange land. Det er mennesker av mange slag og av alle samfunnsklasser — en minister og en arbeider, en industrileder og en biskop, eller en fransk kvinne som Irène Laure, eller student N. N. fra Hamburg, som midt i ruinene og elendigheten skriver at det tross alt er verdt å leve fordi det skjer noe, mennesker forvandles, og da er det håp også for Tysklands knuste, ulykkelige, skyldbelessete folk.

De nye ledere — det er mennesker av alle klasser, farger og folkeslag. I disse dager vil de forenes i takknemligheten mot en mann som satte dem i gang, med sin usentimentale kjærlighet og sin store visjon. Han har ikke selv noe hjem, men han har hjulpet tusener av mennesker til å få eller til å gjenreise et lykkelig hjem. Han er ikke industrimann, men han virker som en byggende kraft i mange lands arbeidsliv. Han er ikke politiker av fag. Og likevel er han vår tids sanne statsmann.
